

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

6. Лук А. Н. Психология творчества / А. Н. Лук. – М.: Наука, 1998. – 127 с.
7. Пономарев А. Я. Психология творчества и педагогика / А. Я. Пономарев. – М.: Педагогика, 1996. – 280 с.
8. Эстетика: Словарь / Под общей ред. А. А. Беляева и др. – М., 1989. – 447 с.

Валентин Молодиченко

***Художественно-творческое развитие личности как фактор
воспитания национальной элиты***

Аннотация. *Статья посвящена комплексному анализу проблемы формирования новой национальной элиты на основе художественно-творческого развития личности, определению психолого-педагогических и социальных условий формирования личности.*

Ключевые слова: *национальная элита, художественно-творческая активность, творческая деятельность, творческая личность, художественно-творческое развитие.*

Valentin Molodychenko

***Artistic and creative development of personality
as elite national education factor***

Summary. *The article presents a complex analysis of the problem of new national elite forming on the basis of artistic and creative development of personality, definition of psycho-pedagogical and social conditions of personality formation.*

Key words: *national elite, artistic and creative activity, creative activity, creative personality, artistic and creative development.*

УДК 371. 13 (091) “17/18”

**Юлія Радченко,
м. Київ**

**РОЗВИТОК ІДЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
ВЧИТЕЛЯ У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ
НІМЕЧЧИНИ (СЕРЕДИНА ХVІІІ – ПЕРША ПОЛОВИНА
ХІХ СТ.)**

В кінці ХVІІІ ст. в Україні сформувалася система освіти, що в основному відповідала російській. Ідеї європейського Відродження та Просвітництва користувалися особливою увагою російської імператриці Катерини ІІ, яка однією із найперших

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

правителів імперії мала європейську освіту. Для реалізації своїх освітніх проектів вона прагнула використовувати досягнення західноєвропейської науково-педагогічної думки. За наказом імператриці від 7 вересня 1782 р. створено “Комісію для заснування шкіл”, одним із завдань якої було підготувати вчителів для народних шкіл [8, с. 212]. Аналізуючи освітні проекти і реформи епохи правління Катерини Великої спостерігається помітний вплив німецького педагогічного досвіду (початок 80-х років XVIII ст.).

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що сучасні вчені приділяють значну увагу дослідженню розвитку системи підготовки вчителів у Німеччині, забезпеченню навчальною літературою майбутніх педагогів, проблемі поєднання теорії та практики у педагогічній спадщині просвітителів країни, підготовці вчителів для закладів професійної освіти тощо (І. Зязюн, С. Клепко, О. Лавріненко, Н. Махиня, А. Сбруєва, О. Сипченко, А. Турчин, Н. Федчишин та ін.). Проте, розвиток ідей професійної підготовки вчителя у науково-педагогічній думці Німеччини середини XVIII – першої половини XIX ст. і їхній вплив на зміст та специфіку підготовки вітчизняних педагогічних кадрів детально не досліджувався. Вважаємо, що вивчення розвитку ідей професійної підготовки вчителя німецькими просвітителами визначеного історичного періоду є актуальним у дослідженні питання їхнього впливу на зміст та специфіку підготовки вітчизняних педагогічних кадрів у XIX ст.

Завдання статті: здійснити ретроспективний аналіз розвитку ідей професійної підготовки вчителя у науково-педагогічній думці Німеччини (середина XVIII – перша половина XIX ст.) та встановити їхній вплив на зміст та специфіку підготовки вітчизняних педагогічних кадрів.

У Німеччині під впливом ідей французького просвітництва в кінці XVIII ст. виникає педагогічна течія *філантропізм*. Педагоги-філантропи, Х. Зальцман, І. Кампе, Е. Трапп, Б. Блаше, доводили, що чинна система освіти й виховання не відповідала тогочасним суспільним вимогам і реалізували свої педагогічні ідеї у створених ними навчально-виховних закладах – філантропіях, школах-інтернатах (вчительських інститутах), що розміщувалися серед природи.

Пруський філантроп Ф. Рохов (1734–1805 рр.) стверджував, що для належної організації шкіл в державі необхідно заснувати вчительські семінарії для підготовки народних учителів. На його думку, такі семінарії мають за

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

державні кошти виховувати досвідчених, розумних педагогів, проникнутих християнським почуттям [3, с. 120]. Усвідомлюючи важливість компетентності вчителя у навчально-виховному процесі, Ф. Рохов самостійно склав настанови вчителям у своїй праці “Інструкція для сільських вчителів” (1773 р.). Автором вироблено такі принципи:

1. Перш за все, намагатися ознайомити дітей з простими предметами, які щодня потрапляють на очі і захоплювати їх такими заняттями.

2. Навчати дітей приглядатися до всього і пояснювати, аби вони могли правильно зрозуміти те, що видається їхнім зовнішнім відчуттям, а потім висловити засвоєне.

3. Збагачувати словниковий запас дітей і спонукати використовувати його при цьому. Повідомляти учням лише ті знання, які вони можуть засвоїти і застосувати у своєму віці [3, с. 120–121].

Педагоги І. Фельбігер (1724–1778 рр.) і Ф. Кіндерман (Шульштейн) (1740–1801 рр.) відігравали велику роль в історії народної освіти в Австрії. Також вони мали велике значення в історії освіти Росії, адже устрій, запропонований ними австрійських народних шкіл, став зразком для “Положення про народні училища Російської імперії” (1786 р.), складеного за наказом імператриці Катерини II [3, с. 121].

Вивчаючи таємно устрій учительських семінарій у Берліні, І. Фельбігер написав детальне “Керівництво” для освітян під назвою “Якості, навчання, поведінка добросовісних учителів, необхідні для повідомлення молоді корисних знань у тривіальних міських і сільських школах, на основі Регламенту для народних училищ Сілезії” (1772 р.). У своїй праці вчений звертав увагу на такі вміння, якими мав володіти майбутній педагог:

- навчати так, аби матеріал був зрозумілий учням;
- бути в змозі перевірити: чи дійсно діти засвоїли подану їм інформацію і чи можуть вони її застосувати [3, с. 122].

І. Фельбігер відзначав: “щоб оцінити всю важливість призначення вчителя, необхідно розуміти і пам’ятати, що шляхом навчання дітей у школі він має зробити їх корисними членами держави, розумними людьми, чесними християнами...” [3, с. 122]. Для практичності й успішності навчання, на думку вченого, вчитель має керуватися наступними вимогами:

1. Навчати дітей у школі не поодинці, а всіх разом (сумісне навчання).

2. Постійно переконуватися шляхом ретельного

опитування в тому, що учні дійсно зрозуміли викладений матеріал (катехізація).

3. При заучуванні на пам'ять використовувати “літерний (буквенний) метод”, який полягає у тому, що матеріал, для вивчення, пишеться на дошці початковими літерами кожного слова і учні по ним повторюють те, що потрібно вивчити.

4. Використовувати таблиці, на яких схематично у вигляді програм і планів зображено те, що належить учням засвоїти [3, с. 122]. Цими ж вимогами користувалися і викладачі Берлінської семінарії, готуючи майбутніх учителів.

Учень І. Фельбгера Ф. Кіндерман (Шульштейн) керував школами в австрійській державі та разом зі своїм учителем склав “Загальне училищне положення про німецькі нормальні, головні і тривіальні школи для всіх імператорсько-королівських спадкових земель”. Відповідно до цього “Положення” було засновано три різних типи школи. Саме в Нормальних школах готували вчителів Австрії. І. Фельбгера і Ф. Кіндерман вважали, що для професійної підготовки вчителів у таких школах мають повідомлятися знання з таких предметів:

1) релігія за вказаним катехізисом;

2) азбука, склади, читання, правопис і чистописання, рахунок;

3) основи мистецтва, німецька мова, історія, географія, природознавство, пропедевтика геометрії, механіка, землезнавство, будівельне мистецтво тощо;

4) педагогічна етика, методика, керівництво училищем і діловодство [3, с. 123].

Досліджуючи питання історії розвитку педагогічної майстерності впродовж багатьох століть, О. Лавріненко звертає увагу на специфіку професійної підготовки наставників-учителів, репрезентовану в творчій спадщині німецького просвітителя Й. Гердера (1744–1803 рр.). Так, у своїх численних промовах вчений наголошує на таких рисах особистості майбутнього вчителя-наставника:

1. усвідомлення відповідальності, яка лежить на вчителеві;

2. учитель повинен мати беззаперечний авторитет і вміння підтримувати дисципліну;

3. педагогові слід вишукано спілкуватися з молоддю;

4. учитель не повинен навчати учнів усьому, що знає сам [6, с. 20–21].

Ознакою професійно підготовленого вчителя, відомий німецький педагог Ф. Дінтер (1760–1830 рр.) вважав “його вміння

гарно застосовувати катехізацію під час заняття” [3, с. 146]. У своїй праці “Головні правила катехітики” вчений розробив катехізічну формулу навчання. За визначенням Ф. Дінтера, “катехізація – це мистецтво навчати за допомогою запитань і відповідей”. Педагог відзначав, що для успішного ведення катехізації вчителю необхідно володіти такими професійними рисами, як проникливість і жвавість мислення, живе співчуття до істини й моральності, присутність волі, гарний смак, гнучкість голосу. Також, на думку Ф. Дінтера, вчителю необхідно володіти знаннями з історії, Біблії, устрою громадських і політичних структур, логіки і психології дитини, бездоганно володіти рідною мовою [3, с. 144].

Ініціатором реформ німецьких університетів та латинських шкіл у 1810 році став видатний філософ, педагог, філолог В. Гумбольдт (1767–1835 рр.). Вченому належить ідея створення класичного університету, згідно з якою наукові дослідження, що проводила вища школа, поєднувалися з навчанням. Мету університетської освіти він вбачав у формуванні готовності майбутнього вчителя до наукової діяльності: студент має самостійно проводити дослідження, а викладач керувати і підтримувати його пошуки. У навчально-виховному процесі теорія передувала практичним вправам, належна увага приділялася навчання педагогічній майстерності: “...вчили молодих людей мистецтва запитувати, працювати з педагогічно занедбаними дітьми і зацікавлювати їх навчальними предметами” [7, с. 20]. Із 1826 року для здобуття фаху вчителя студенти мали викладати в гімназії один рік під керівництвом спеціаліста.

Представники *класичної* течії в Німеччині І. Кант, І. Фіхте, Г. Гегель зробили вагомий внесок в розвиток теорії і практики педагогіки Нового часу.

Обґрунтовуючи ідею розвитку особистості, відомий філософ І. Кант (1724–1804 рр.) запропонував ідею вчителя-наставника, який спонукає дитину до пізнавальної активності. На думку філософа, між наставником і вихователем існує певна різниця: “наставник – це вчитель, який виховує тільки для школи”, а “вихователю – це керівник, який виховує для життя” [5, с. 456]. І. Кант відзначав, що вихователем може стати будь-яка людина, яка вдосконалює свою моральність. Від кваліфікованого вчителя класик очікував уміння “у своєму учневі виховати розсудливу людину, потім людину, яка б керувалася розумом, і, нарешті, вченого, а під час навчання в університеті – розмірковував філософ – студенту корисним буде не оволодіння готовими

знаннями, а “метод самостійно розмірковувати і робити висновки” [4, с. 305]. Він орієнтував освіту на формування в учителів важливих якостей для суспільства і науки: самостійне мислення і дії (вчинки).

Розвиваючи ідею І. Канта, його послідовник Й. Фіхте (1762–1814 рр.) прагнув виховувати справжніх громадян. Він вважав, що метою навчання є оволодіння національною культурою і через неї – культурою загальнолюдською. Й. Фіхте відзначав, що призначення вченого у цьому світі – бути вчителем цілого людства, перш за все вчителем моральності і уособлювати в собі найвищу можливу ступінь морального розвитку цілої епохи [9, с. 111–112]. Класик стверджував, що викладач університету має допомогти студенту в реалізації здібності – “стати своїм власним учителем”.

На початку XIX ст. німецькі педагоги вбачали у вихованні спосіб знімати конфлікти між старшим та молодшим поколінням, створювати між ними ширий зв'язок. Для розв'язання даної проблеми вчені запропонували замінити позиції учасників навчально-виховного процесу на особистісно-рівноправні.

На такий гуманний підхід учителів до учнів звертав увагу видатний філософ Г. Гегель (1770–1831 рр.). У своїх висловлюваннях вчений наголошував, що вчитель, будучи авторитетним і компетентним спеціалістом, має володіти такими професійними здібностями:

- встановлювати гарні стосунки з учнем;
- залучати його до свого духовного світу;
- виконувати свою роботу з радістю;
- розвивати в учня постійну зацікавленість до знань, віру в свої сили, почуття власної гідності тощо [1].

Маючи багатий педагогічний досвід, Г. Гегель створив ідеальний образ учителя, який не намагається зробити своїх учнів схожими на нього самого, а товариша, котрий турбується про розвиток і збереження індивідуальності, неповторної своєрідності кожного зі своїх учнів, які співпрацюють із ним у пошуках істини, у вирішенні теоретичних і практичних життєвих протиріч [1].

Формуючи закономірності педагогічної освіти, німецький вчений Й. Герbart (1776–1841 рр.) визначив один із найважливіших принципів навчання – зв'язок теорії з практикою, тобто навчання з життям. Педагог підкреслював вагомість теорії, яка навчає учителів як користуватися досвідом і спостереженнями, щоб отримати певні відповіді. Оволодіння теорією, на переконання Й. Герbart, дає вчителю можливість уникнути

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

помилку в оцінці вихованців, стимулів і мотивів їхньої поведінки та вчинків; мати відповіді на будь-які найнеочікуваніші “дивні” запитання. Вчений дійшов висновку, що застосовуючи свою теорію на практиці, мимоволі між теорією і практикою з’явиться певний розрахунок педагога, його такт. Педагогічний такт Й. Герbart визначає як “здатність швидкого міркування та прийняття рішення, яке не діятиме одномоментно, а зможе з абсолютною точністю знайти саме те, що потрібно в кожному окремому випадку” [2, с. 23]. На думку вченого, такт, що створюється шляхом роздумів та міркувань, виступає головним чинником практики і лише під час роботи можна навчитися педагогічному мистецтву, досягти такту, навичок, умінь і майстерності.

Відповідно своїй етичній теорії, основною вимогою до моральності вчителя Й. Герbart вважав повагу до індивідуальності особистості. Доводячи, що педагогіка є прикладною психологією, класик німецької педагогіки стверджував, що вчителю необхідні знання психології дитини, щоб правильно розуміти і тлумачити свої спостереження [2, с. 34].

Таким чином, під впливом західних течій – філантропізму і класицизму у середині XVIII – першій половині XIX ст. – зростає потреба розбудови вітчизняної вищої педагогічної освіти і підготовки вчительських кадрів, зокрема. Прогресивні педагоги Німеччини залишили ряд цінних наукових праць щодо професійного зростання учителя, які використовувалися вітчизняними освітянами для створення національної системи професійної підготовки педагогічних кадрів. Науково-педагогічна думка Німеччини стала джерелом розробки наукових засад професійної підготовки вітчизняного вчителя першої половини XIX – початку XX ст.

Література

1. Гегель Г. В. Работы разных лет: В 2 т. / сост., общая ред. и вступ. статья А. В. Гулыги [философское наследие]. – М.: Мысль, 1970. – Т. 1. – 668 с.; 1 л. портр.
2. Герbart И. Главнейшие педагогические сочинения И. Герbart / [пер. с нем. А. В. Адольфа] [в систематическом извлечении] с очерком жизни и деятельности Герbart. – М.: Изд. К. Тихомирова, 1906. – 365 [9] с.
3. Ельницкий К. Очерки по истории педагогике: пособ. для занимающихся воспитанием детей и для учебных заведений, в которых преподаётся педагогика / К. Ельницкий. – Спб.: Издание М. М. Гутзаца, 1911. – 184 [4] с.
4. Кант И. Сочинения 1747 – 1777 гг. в 2-х томах / ред.

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

Б. Ю. Сливкера [перев. Б. А. Фохта]. – М.: ОГИЗ – СОЦЭКГИЗ, 1940. – Том II 1759 – 1777 гг. – 527 [4] с.

5. Кант И. Трактаты и письма / ред. Кедров Б. М., Богуславский В. М., Кулыга А. В., Евграфов В. Е. и др. [серия Памятники философской мысли]. – М.: Наука, 1980. – 708 [8] с.

6. Лавріненко О. А. Історія педагогічної майстерності: навч. посіб. / Олександр Лавріненко. – К.: Богданова А. М., 2009. – 328 с.

7. Махиня Н. В. Реформування системи педагогічної освіти Німеччини (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Махиня Наталія Володимирівна. – Черкаси, 2009. – 210 с.

8. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко; [ред. I ч. кн. Ю. Вільчинський, ред. II ч. кн. Л. Масенко]. – К.: Наук. думка, 2001. – 912 с.

9. Фихте И. Г. О назначении учёного / [перевод под ред. В. Вандека]. – М.: ОГИЗ СОЦЭКГИЗ, 1935. – 140 [6] с.

Юлия Радченко

***Развитие идей профессиональной подготовки учителя
в научно-педагогической мысли Германии
(середина XVIII – первая половина XIX ст.)***

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос профессиональной подготовки учителей в научно-педагогической мысли Германии. Исследовано развитие идей немецких ученых о подготовке педагогических кадров середины XVIII – первой половины XIX века. Определено их влияние на содержание и специфику подготовки отечественного учителя.

Ключевые слова. Педагогическое образование, педагогические качества, педагогический такт, исследовательская работа.

Jylia Radchenko

***The progress of training pedagogical personnel ideas of German
scientific-educational thought
(the middle of XVIII – the first part of XIX s.)***

Summary. The article reviews the problem of training pedagogical personnel of German scientific pedagogical thought. The progress of German scientists' ideas is studied. Their influence on the content and specificity of training Ukrainian personnel is reflected.

Key words. Pedagogical education, educational qualities, educational tact, research work.